Карел Чапек

Купон

Перекладач: Юрій Лісняк

Джерело: З книги: Чапек К. Війна з саламандрами. Роман. Мати. П'єса. Оповідання.— К.:Дніпро, 1978

Того спекотного серпневого вечора на Стрілецькому острові було повно люду, тож Мінці з Пепою довелося сісти за столик, за яким уже сидів добродій із густими, сумно обвислими вусами.

— Дозвольте, — сказав Пепа, і той добродій ледь кивнув головою.

"От бурмило, — подумала Мінка. — Не міг сісти десь-інде, треба йому за нашим столиком сидіти!" Вона гордо, мов герцогиня, сіла на стілець, який Пепа витер хусточкою, тоді негайно дістала пудреницю й напудрила собі ніс, щоб він, боронь боже, не заблищав у таку спекоту. А коли вона виймала пудреницю, з сумочки випав якийсь пожмаканий папірець. Вусатий добродій зразу нахилився й підняв того папірця.

— Сховайте, панночко, — понуро мовив він.

Мінка зашарілася: по-перше, тому, що до неї заговорив незнайомий чоловік, а по-друге —оскільки їй було прикро, що вона зашарілася.

— Дякую, — сказала вона й зразу відвернулась до Пепи: — Це купон із тієї крамниці, де я панчохи купувала, пам'ятаєш?

— Отож-то, — мовив смутний чоловік. — Ви, панночко, навіть гадки не маєте, нащо такий купон може придатися.

Пепа вирішив, що його рицарський обов'язок — утрутитись.

— Навіщо зберігати всякі нікчемні папірці, — озвався він, не дивлячись на випадкового сусіда. — Їх потім набираються повні кишені.

— То дарма, — сказав вусатий. — Часом такий папірець буває цінніший, ніж не знати що.

Мінчине обличчя набрало кам'яного виразу. "Боже, чого ми не сіли десь-інде! Цей бурмило весь час устряватиме нам у розмову!"

Пепа вирішив покласти цьому край.

— Цебто як? —спитав він крижаним тоном і насупив брови.

"Як це йому личить!" —подумала в захваті Мінка.

— Для слідства, — пояснив "бурмило" й додав, замість відрекомендуватися за всією формою: — Розумієте, я в поліції служу; моє прізвище Соучек. У нас якраз нещодавно був такий випадок... — сказав він і махнув рукою. — Люди часом самі не відають, що вони носять у кишенях...

— А який же випадок? — не стримався Пепа. (Мінка помітила, що на неї дивиться юнак біля сусіднього столу. "Стривай, Пепо, я тебе навчу розмовляти з іншими").

— Та з тією дівчиною, що знайшли біля Розтил, — сказав вусань і замовк, очевидно не бажаючи говорити далі.

У Мінці раптом прокинулась цікавість — найскоріш через те, що йшлося про дівчину.

— З якою дівчиною? — вихопилась вона.

— Та з тією ж, що там знайшли, — ухильно пробурчав пан Соучек із поліції й трохи розгублено дістав з кишені сигарету. І враз сталось щось абсолютно несподіване; Пепа квапливо сягнув рукою до кишені, черкнув запальничкою й підніс сусідові вогню.

— Дякую, — сказав пан Соучек, видимо зворушений і підлещений. — Це я про ту дівчину, що її труп знайшли женці в житі між Розтилами і Крчею, — пояснив він, демонструючи тим свою вдячність і приязнь.

— Я про неї нічого не чула, — сказала Мінка з круглими від подиву очима. — Пепо, пам'ятаєш, як ми з тобою їздили до Крчі?.. А що ж із тією дівчиною сталось?

— Задушили, — сухо відповів Соучек. — І зашморг був на шиї. Не хочу розповідати при панночці, який був у неї вигляд — самі розумієте, в липні, а пролежала там мало не два місяці... — Пан Соучек скривився й пустив з рота дим. — Ви не можете й уявити, як виглядає такий труп. Рідна мати б не впізнала. А мушви!.. — Пан Соучек меланхолійно похитав головою. — Знаєте, панночко, тільки-но шкіра пропала, про красу вже шкода й говорити. А встановити тоді особу — то вже й не питайте. Поки є ніс і очі, ще якось можна розпізнати; але як труп полежить більше місяця на сонці...

— А по мітках на білизні? — тоном знавця докинув Пепа.

— Які там мітки, — пирхнув пан Соучек. — Незаміжні, добродію, звичайно міток не нашивають, бо думають: однаково скоро заміж вийду, інше прізвище буде. І в тієї дівчини не було ніяких міток.

— І молода вона була? — співчутливо поцікавилась Мінка.

— Років двадцять п'ять, сказав лікар. Знаєте, він визначає по зубах тощо. Робітниця або служниця, як по одежі, але скоріше служниця, бо сорочка селянська. А крім того, якби вона була робітниця, її б уже шукали, адже робітниці звичайно держаться одного місця й однієї квартири. А служниця як покине службу, то вже хазяї не знають і не цікавляться, куди вона перейшла. Отак воно зі служницями буває. Отож ми й вирішили: коли її два місяці ніхто не кинувся розшукувати, то це, найпевніше, служниця. Але найголовніше — це той купон.

— Який купон? — жваво спитав Пепа: він, звичайно, відчував у собі героїчну снагу стати детективом, канадським трапером, капітаном корабля абощо, і його обличчя прибрало доречного в таку хвилину енергійного й зосередженого виразу.

— Бачте,— відказав пан Соучек, задумливо втупивши очі в підлогу, — при ній не знайшли анічогісінько: той, хто її вбив, забрав у неї дочиста все, що мало хоч якусь вартість. Тільки в лівій руці вона затисла ремінець, відірваний від сумочки, а саму сумочку ми знайшли трохи поодаль у житі. Він, мабуть, хотів видерти в неї й сумочку, та, як ремінець урвався, викинув її в жито, але перше повибирав з неї все. Зостався там між складочками тільки квиток із трамвая номер сім, та ще купон із посудної крамниці на суму п'ятдесят п'ять крон. Більше ми не знайшли нічого.

— А зашморг на шиї? —нагадав Пепа. — Хіба це вам не зачіпка?

Пан Соучек покрутив головою.

— Просто уривок білизняної шворки — яка ж це зачіпка? Отож у нас не було нічогісінько, крім того трамвайного квитка та купона. Звісно, ми дали оголошення в газети, що знайдено труп жінки віком близько двадцяти п'яти років, у сірій спідниці та блузці в смужечку, тож коли від когось два місяці тому пішла служниця з такими прикметами, хай повідомить поліцію. Надійшло понад сотню повідомлень: бачте, у травні

служниці чомусь най-частіш міняють місце; але всі ті повідомлення виявились ні до чого. Тільки мороки набралися, перевіряючи, — меланхолійно сказав пан Соучек. — Поки така дівуля, що служила в Дейвицях, знайдеться десь у Вршовицях або в Коширжах, добродію, цілий день пробігаєш, а врешті виявиться, що марно: вона там собі живісінька, та ще й посміється з тебе, дурепа. О, яке гарне грають,— відзначив він задоволено, киваючи головою в такт мелодії з Вагнерової "Валькірії", у яку оркестр на острові вкладав усю свою снагу. — Такий сумний мотив... Я люблю сумну музику. Тому й ходжу на всі пишні похорони — ловити там кишенькових злодіїв.

— Але ж не міг той убивця не лишити ніяких слідів! — зауважив Пепа.

— Бачите он того жевжика? — жваво спитав пан Соучек. — Він обкрадає карнавки в церквах. Хотів би я знати, чого йому тут треба. Ні, той убивця ніяких слідів не лишив. Але як знайдете вбиту дівчину, то можете закластися, що то доклав рук її коханець, так буває звичайно, — промовив він задумливо.— Ви, панночко, не хвилюйтеся... Тож якби ми дізналися, хто вона, то спіймали б і вбивцю. Але як дізнатися, хто вона? От де була морока.

— Але ж у поліції є свої методи, —невпевнено сказав Пепа.

— Авжеж, є, — з нехіттю погодився пан Соучек. — Такий, приміром, метод, як шукати одну пшонину в мішку з сочевицею. Терпіння треба мати, юначе. Знаєте, я люблю читати детективні романи — скільки там пишуть про всякі там мікроскопи тощо. Але що б ви побачили в мікроскоп на тій нещасній дівчині? Хіба що захотіли б подивитись на родинне щастя якого-небудь жирного хробака, як він веде на прогулянку своїх хробаченят. Вибачте, панночко... Мене завжди за печінки бере, коли я чую балачки про методи. Бачте, провадити розслідування — це не те, що читати роман і вгадувати, чим він закінчиться. Це скоріш буває так, ніби вам дали той роман і сказали: "Пане Соучек, прочитайте оце все підряд і, де знайдете слово "хоча",

відзначте ту сторінку". Отака наша робота, розумієте? Тут вам не поможе ніякий метод і ніяка кмітливість; треба читати й читати, а врешті виявиться, що в усій книжці немає жодного "хоча". Або ж мусиш бігати по всій Празі та розшукувати, де живе добра сотня Андул чи Марженок, щоб за всіма правилами криміналістики з'ясувати, що жодної з них не вбито. Ось про що варто б написати, — сердито сказав детектив,— а не про вкрадене перлове намисто цариці Савської. Бо це принаймні солідна робота, юначе.

— Ну, і як же ви розплутали це діло? — спитав Пепа, наперед певний, що він узявся б не так.

— Як розплутали? — замислено перепитав пан Соучек.-Насамперед — треба було з чогось почати. Хоч би з отого трамвайного квитка. Можна було гадати, що та дівчина — коли вона була служниця — служила десь недалеко від тієї лінії; звісно, може, воно й не так, може, вона їхала сімкою випадково, але ж для початку треба за щось зачепитись, а то як же ти почнеш? Але сімка ходить через усю Прагу, з Бжевнова через Малу Страну і Нове Место аж на Жижков. Отже, знов це нічого не давало. Правда, був ще той купон, і ми принаймні знали, що дівчина недавно купила в такій і такій посудній крамниці на п'ятдесят п'ять крон товару. Ми й пішли до тієї крамниці.

— І там її згадали! — вигукнула Мінка.

— Та де, панночко! — буркнув пан Соучек. — Хто б там її пам'ятав. Але пан доктор Мейзлік, наш комісар цебто, пішов туди й спитав, що в них можна купити за п'ятдесят п'ять крон. "Це залежить від того, скільки предметів, — сказали йому, — Але як один предмет, то це може бути тільки англійський чайничок на одну персону: він коштує рівно п'ятдесят п'ять крон", — "Ну, дайте мені такий чайничок, — каже пан доктор, — тільки з відбракованих, щоб не так дорого".

А тоді, значить, пан комісар кличе мене й наказує! "Слухайте, Соучек, це діло для вас. Припустимо, що та дівчина була служниця. Ну, а служниці частенько трапляється розбити щось із посуду. Коли таке станеться втретє, хазяйка їй каже: "Тепер купи за свої гроші, розтелепо!" І тоді служниця йде й купує один предмет — такий, як вона розбила. А один предмет за п'ятдесят п'ять крон — це може бути тільки отакий англійський чайничок".— "Та й дорогий же, бісова душа", — кажу. А він мені: "Отож-бо й є. По-перше, це нам пояснює, чому та дівчина зберігала купон: для неї це була купа грошей, і вона, мабуть, сподівалася, що колись хазяйка їй ті гроші поверне. По-друге — це чайник на одну персону. Отже, або дівчина служила в якоїсь самотньої людини, або ж її господиня мала таку людину на квартирі, і їй подавали на сніданок чай у такому чайничку. І найскоріш та самотня людина була жінка, бо самотній чоловік навряд чи купив би собі такий дорогий і гарний чайник: чоловіки звичайно навіть не помічають, із чого п'ють. І ще з однієї причини я думаю, що це самотня жінка: такі старі панни-квартирантки завжди дуже люблять мати щось своє, гарненьке, тож і купують отакі надміру дорогі речі".

— Це правда! — вигукнула Мінка. — Ти знаєш, Пепо, у мене теж є така гарнесенька вазочка!

— От бачте, — сказав пан Соучек. — Але купона від неї ви не зберегли. А потім пан комісар мені каже: "А тепер, Соучеку, міркуватимемо далі; звичайно, все це дуже непевне, але ж із чогось треба почати. Завважте: людина, що може викинути п'ятдесят п'ять крон за чайничок, на Жижкові не житиме. (Розумієте, це пан доктор мав на увазі сьомий трамвай, тобто той трамвайний квиток). У центрі Праги мало хто пускає квартирантів, а на Малій Страні п'ють тільки каву. Тож я гадаю, що найкраще пошукати між Градчанами і Дейвицями, коли вже держатися сьомого маршруту. І ще я майже певен, — каже, — що панна, котра п'є чай із такого англійського чайничка, мешкає неодмінно в будиночку з палісадником; такий уже сучасний англійський стиль, Соучеку". Бачте, у нашого доктора Мейзліка часом бувають такі шалені ідеї. "То знаєте що, Соучеку, — каже він мені, — візьміть цей чайничок і

попитайте в тому районі, де там є такі заможні квартирантки; і коли в котроїсь є такий чайничок, то ви спитайте, чи в її господині не звільнилась у травні служниця. Це, звичайно, з біса непевний слід, але спробувати можна. Тож ідіть, це діло якраз для вас".

Я, сказати правду, такого ворожіння не люблю: порядний детектив — не якийсь там астролог чи ясновидець. Детективові не слід так удаватися в міркування: правда, буває, що випадково угадаєш, але ж випадок — то не чесна праця. Той трамвайний квиток і чайничок — це принаймні таке, що можна в руках подержати, але решта —то тільки... гра фантазії, — сказав пан Соучек, трохи бентежачись, що вжив такого вченого слова. — Тож я й узявся до діла по-своєму: став ходити там від будинку до будинку й питати, чи немає в них такого чайничка. І уявіть собі: навідав сорок шість будинків, а в сорок сьомому служниця каже: "Ой-ой, такий самісінький у нашої квартирантки!" Я тоді кажу їй, щоб провела мене до господині. Та господиня, генеральська вдова, держала двох квартиранток, і в однієї, панни Якоубкової, викладачки англійської мови, був такий англійський чайник. Я й питаю: "Ласкава пані, від вас не пішла у травні служниця?" — "Пішла,-відказує,— звали її Маржка, а прізвища не пам'ятаю". — "А не розбила вона чайника у вашої квартирантки?" —"Розбила, — каже,— і мусила купити новий за свої гроші. Господи, але звідки ви знаєте?" — "Ми, ласкава пані, знаємо про все!"

Ну, далі вже пішло легко: насамперед я розшукав служницю, що з нею та Маржка приятелювала, — знаєте, у кожної служниці є приятелька, неодмінно тільки одна, але тій одній вона вже все-все розказує, — і довідався від неї, що вбиту звали Марія Паржизкова, а родом вона була з Джевича. Але найбільш мені треба було знати, чи мала кавалера та Маржка. Виявилося, вона гуляла з якимось Франтою; хто він і що, приятелька не знала, але згадала, що якось була з ними обома в "Едені" і там ще якийсь тип гукнув тому Франті: "Здоров, Фердо!" А в нас у поліції є такий пан Фриба, фахівець по всяких прізвиськах. Спитали його, і він зразу сказав: "Франта, або ж Ферда, — це Кроутіл із Коширж, а справжнє його прізвище — Пастиржик. Я його

візьму, пане комісаре, тільки не сам, дайте мені ще одного чоловіка". Тож я пішов з ним, хоч це вже була не моя робота. Застукали його в коханки, він ще й стріляти хотів, поганець... Потім узяв його в шори комісар Матічка; як він це робить, ніхто не знає, але за шістнадцять годин комісар витяг із того Франти, чи Пастиржика, все: він признався, що задушив у житі Марію Паржизкову і забрав у неї ту сотню-другу крон, що вона одержала, як покинула службу. Він обіцяв їй, що одружиться: вони всі так роблять, — похмуро додав Соучек. Мінка здригнулася.

— Пепо, — шепнула вона, — який жах!

— Тепер уже ні, — поважно сказав пан Соучек із поліції. — От коли ми стояли над нею на полі, не знайшовши нічого, крім купона й трамвайного квитка, ото був жах! Два нікчемні папірці... І все ж ми помстились за сердешну Маржку. Отож я й кажу: нічого, нічого не треба викидати; навіть найнікчемніша річ може бути слідом або доказом. Ніхто не знає, юначе, що у нього в кишені потрібне, а що ні.

Мінка сиділа й дивилась перед себе застиглими, повними сліз очима; та ось вона в пориві палкої відданості обернулася до Пепи, і з її вогкої долоні випав зіжмаканий купончик, що його вона весь той час нервово м'яла в руці. Пепа того не побачив, бо він дивився на зорі; але пан Соучек із поліції побачив і всміхнувся сумно й мудро.